

Akademie věd
České republiky

Teze disertace

k získání vědeckého titulu „doktor věd“

ve skupině historických věd

Třebusice.

Ein Brandgräberfeld aus der römischen Kaiserzeit in Mittelböhmen

Teil II. Die Analysen und Interpretationen

Komise pro obhajoby doktorských disertací v oboru archeologie

prof. PhDr. **Eduard Droberjar**, Ph.D.

Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

V Brně dne 25. 7. 2025

Úvod

Teze předložené disertace vycházejí z vydané monografie (*Droberjar 2024*), která navázala na publikovaný soupis archeologických pramenů ze žárového pohřebiště z doby římské v Třebusicích, okr. Kladno (*Droberjar – Motyková 2023*). Předložená disertace prezentuje výsledky jednoho z největších žárových pohřebišť ze starší doby římské u polabských Germánů. Autor se zabývá analýzou a interpretací archeologických pramenů. Kromě komplexního rozboru všech artefaktů a poznatků je teoretický výzkum zaměřen zejména na otázky pohřebního ritu, prostorových vztahů a sociální stratifikace společnosti a rovněž na problematiku relativní chronologie a významu Třebusic v kontextu středoevropského barbarika. V artefaktuální části je pak zvláštní pozornost věnována keramice, sponám, militariím a římským importům. Součástí publikace jsou rovněž speciální analýzy zaměřené na antropologii, antické sklo a metalografii. Publikace si klade za cíl maximálně využít vědecko-výzkumný potenciál třebusické nekropole pro poznání labskogermánských komunit v rámci regionálního a nadregionálního vývoje osídlení v prvních dvou stoletích po Kristu.

Doktorská disertace vznikla jako autorské dílo se třemi krátkými exkurzemi. Z celkového počtu stran disertace, tj. 361 náleží autorovy disertace 324 stran, tj. 89,8 %. Zbývajících 37 stran, tj. 10,2 % je připsáno třem níže uvedeným expertním příspěvkům.

Archeologický výzkum labskogermánského (svébského) pohřebiště v Třebusicích byl realizován v dlouhém období, tj. mezi léty 1921 až 1963. Během této doby (výzkumy ovšem neprobíhaly každým rokem) bylo prozkoumáno nebo různými jinými akcemi zachráněno a následně se podařilo z dokumentace a studií jednotlivých nálezů identifikovat 960 hrobů (*Droberjar 2021*). Jednoznačně nejvíce jich bylo prozkoumáno v roce 1941. Nejúspěšnějšími etapami pro zkoumání hrobů byla léta první republiky (1921–1923 a 1936–1937) a protektorátu (1941–1942). Za tato období je zdokumentováno 718 hrobů, tj. téměř 75 % všech hrobových celků. Iniciátorem výzkumu byl Jaroslav Böhm. Na výzkumu se podílela celá řada pracovníků Státního archeologického ústavu, později Archeologického ústavu ČSAV, zejména J. A. Jíra, J. Böhm, B. Svoboda, A. Knor, V. Budinský-Krička a především K. Motyková. Celý výzkum v Třebusicích je tak integrální a důležitou součástí stoleté historie Archeologického ústavu v Praze (*Kuna – Starcová – Maříková-Kupková a kol. 2019, 64–65*).

Výsledky zkoumání pohřebního ritu

Žárové pohřebiště v Třebusicích poskytuje pro zkoumání pohřebního ritu jedinečný výzkumný prostor zejména pro studium labskogermánské populace starší doby římské. Počátky pohřbívání spatřujeme již ve stupni Eggers A. Nejvíce hrobů náleží do 1. a 2. století (stupně B1 a B2), přičemž stupeň B1 je výrazně početnější než B2, resp. B2a až B2/C1. Na sklonku 2. století, resp. na přelomu 2. a 3. století pohřbívání v Třebusicích ustává. Minimálně dvě desítky hrobů lze klást do rozmezí stupňů B2/C1 a dvě desítky hrobů do stupně C1. Podle počtu prozkoumaných hrobů patří naše lokalita mezi čtyři největší labskogermánská pohřebiště starší doby římské, a to vedle dvou lokalit v Dolním Sasku, tj. Ehestorf-Vahrendorf (*Wegewitz 1962*), Putensen (*Wegewitz 1972*) a jedné v Braniborsku – Kemnitz (*Geisler 1974*), pokud ovšem dáme stranou lokalitu Badow v severozápadním Meklenbursku se sedmnácti stovkami hrobů, z nichž je zachovalých šest stovek hrobových celků od mladší předřímské doby železné po starší dobu římskou (*Bemann 1999*). Pohřebiště v Třebusicích navíc vyniká tím, že obsahuje nejbohatší a nejpestřejší hrobový inventář včetně nálezů z rozrušených hrobů z prvních dvou století. Z celkové prozkoumané plochy pohřebiště v Třebusicích je zřejmé, že nekropole nebyla odkryta v úplnosti. Zatímco na severní a rovněž částečně na severozápadní části pohřebiště byl s velkou pravděpodobností zachycen okraj, na západní a zejména na jižní a východní straně hroby patrně pokračovaly dál. Jižní část s dlouhými žlaby byla prokopána jen z velmi malé části. K jejich celkovému vzhledu by mohl napomoci plánovaný geofyzikální výzkum. Část lokality od středu k jihu a na východě byla porušena těžbou písku. Původní počet hrobů tak mohl být výrazněji vyšší a nepochybně přesahoval tisícovku.

Viditelnou součástí pohřebiště bylo několik kvadratických objektů se zahrocenými příkopy, kterým již v minulosti byla věnována zvýšená pozornost (*Motyková-Šneidrová 1977; Gedl 1985, 170, ryc. 57*). Dva velké objekty A a B spolu se dvěma menšími obj. C a D se nacházejí v severní, resp. severovýchodní části pohřebiště. Tyto tzv. Grabgärten tak vytvářely určitý uzavřený prostor, který bychom mohli pracovníě označit jako kultovní okrsek (Kultplatz). Toto uskupení pravděpodobně souvisí s počátky pohřbívání na lokalitě, a to zřejmě ve fázi B1a. Další tři menší kvadratické objekty E, F a G spočívaly v linii západně od kultovního okrsku.

Celková velikost pohřebiště v Třebusicích dosahovala plochy 2,7 až 3,5 ha. Měla mírně oválný západovýchodní až kruhový tvar. Jelikož nelze prokázat, že by se v jednotlivých

chronologických fázích vývoje pohřebiště koncentrovaly hroby pouze do určitých částí, velikost a tvar pohřebiště musíme rekonstruovat na základě všech hrobů. Z toho lze předpokládat, že pohřebiště fungovalo jako celek v průběhu celého 1. a 2. století a pravděpodobně i v první polovině 3. století.

V Třebusicích zřetelně dominují hroby urnové (82 %) nad jámovými (13 %). U ostatních hrobů (5 %) nelze určit druh žárového pohřbu. Popelnicové a jámové hroby jsou rozmístěny vcelku rovnoměrně. Žádné významné anomálie nejsou patrné. Čtyři hroby lze považovat za symbolické, z toho tři jámové (hr. 704, 705, 706) a jeden urnový (hr. 709). Hroby č. 704 a 705 byly poblíž sebe a nedaleko od nich se nacházel hr. 706. Všechny tři celky reprezentují hroby bojovníků ze stupně B1, resp. fáze B1b. Antropologicky bylo z urnových a jámových hrobů určeno 269 jedinců, tj. 1/3 děti a nedospělí jedinci, 2/3 dospělí (25 % nelze určit, 26 % ženy, 19 % muži).

K funkci a chronologii kvadratických objektů lze shrnout následující. Již ve starší i novější literatuře se objevily názory na jejich interpretaci jako svatyně nebo místa kultu mrtvých či kultu předků, kde se konaly různé obřady (*Motyková-Šneidrová 1962; 1977*). Je zřejmé, že zvláště koncentrace kvadratických objektů v severozápadní části pohřebiště (obj. A, B, C, D) byla dominující místem celého pohřebiště. Tento kultovní okrsek, resp. centrální Kultplaz vznikl s velkou pravděpodobností na počátku založení pohřebiště ve fázi B1a. Není zcela jasné, zda tento centrální „Zentralkultplaz“ existoval po celou dobu pohřbívání na nekropoli nebo jen v době nejintenzivnějšího pohřbívání, tj. v 1. polovině 2. stol. a ve 2. pol. 2. století (B1a–b a B2b–B2/C1). Zejména v těchto dvou hlavních fázích se uvnitř Grabgarten odehrávaly různé pohřební a jiné rituály. Ze starší fáze souvisejí i ojedinělé hroby uvnitř kvadratických objektů a v prostoru mezi největšími objekty (A und B). V mladší fázi se ve výjimečných případech pohřbívalo do příkopů těchto dvou nejdůležitějších objektů. Nemusí tedy jít o superpozice mladších hrobů se staršími příkopy, ale hroby mohly být ukládány do částečně odkrytých nebo alespoň na povrchu označených z menší či větší části již zasypaných příkopů, jak to známe z przeworské kultury. Tento způsob pohřbívání byl ve druhé polovině 2. století nebo až na jeho konci přenesen do jižních partií pohřebiště, kde k tomu byly vykopány čtyři dlouhé žlaby (Z1–Z4) fungující až do 1. pol. 3. století.

Už K. Motyková v počátečních letech svých publikačních aktivit konstatovala o výzkumech v 50. letech v Třebusicích (*Motyková-Šneidrová 1959, 50*), že byly objeveny „...stopy nějakých zvláštních, nám blíže neznámých a dosud nikde (pokud je mi známo)

nezjištěných pohřebních zvyklostí.“ Pravděpodobně půjde skutečně o první doklad tohoto neobvyklého způsobu pohřbívání u polabských Germánů ve 2. a 3. století, kterému by měla být věnována pozornost zejména prizmatem praktických aspektů pohřbívání do žlabů. Lze je datovat do dvou period, tj. většina náleží do rozmezí stupňů B2–B2/C1 a mladší hroby ve žlabu Z2 jsou ze stupně C1. Zásadní otázka tedy spočívá v tom, zda žlaby nebo jejich části sloužily jednorázově nebo kontinuálně v rámci obou chronologických stupňů zvláště k pohřbívání, tj. byly žlaby na nějaký čas vykopané a odkryté, event. částečně překryté? Přitom nelze zcela přesně zjistit, zda zemřelí (bez známek nadstandardní výbavy) byli pohřbeni naráz nebo po nějakých intervalech. Pokud by byli pohřbeni jednorázově, mohli bychom uvažovat o nějaké epidemii. Pohřby vkládané do žlabů reprezentují pozoruhodný způsob žárového pohřebního ritu, ve kterém se dají v budoucnu sledovat možná i na jiných lokalitách větší souvislosti, které by napomohly k řešení příčin tohoto neobvyklého jevu.

K významu typologie artefaktů

Velké množství artefaktů a zejména jejich fragmentů (především germánská keramika, římské bronzové a skleněné nádoby, picí rohy, římské a germánské spony, pásové garnitury, šperk, toaletní potřeby, germánská a římská militaria a četné nástroje a ostatní předměty), a to jak v hrobových celcích, tak i z rozrušených hrobů třebusické nekropole se staly základem analýz a následných interpretací. Tudíž také tvoří podstatnou část disertace. O statistickém objemu dat svědčí několik příkladů artefaktů (516 nádob, resp. uren, 45476 fragmentů keramiky, 318 bronzových nádob a jejich fragmentů, 569 spon, 416 jehlic apod.).

Nejdůležitějšími artefakty pro řešení chronologických poměrů na lokalitě jsou spony, proto jim byla věnována největší pozornost. Pro dataci jsou pak důležité i některé typy pásových garnitur, tj. přezky a nákončí opasků. Právě detailní typologie umožňuje proniknout nejen do citlivých chronologických vztahů, ale i do interregionálních kontaktů, a tudíž má značný význam pro zjišťování eventuální provenience předmětů.

V disertaci se podařilo vypracovat některá nová typologicko-chronologická schémata. Nově byla vytvořena typologie germánské keramiky, resp. uren. Nová (dosud neexistující nebo nepřesná) typologická schémata jsou v disertaci předložena pro kostěné jehlice, jednosečné meče a hrotité nástroje a další drobné artefakty. Detailně je rovněž rozpracována typologie germánských a římských spon, přičemž byly definovány některé

nové typy (např. typ Třebusice, typ GKF-D) a varianty (např. Almgren 80 var. s plochou hlavicí, Almgren 80 var. Pňov-Blietorf, Almgren 142 var. Dobšice-Drösing). Současně se podařilo propracovat typologie přezek a nákončí opasků včetně jejich rekonstrukcí.

Chronologie pohřebiště

Relativní chronologie žárového pohřebiště v Třebusicích je založena na analýze jednotlivých typů artefaktů (zejména spon), srovnání inventáře jednotlivých hrobových celků, horizontální stratigrafii a superpozici zejména vůči tzv. kultovním objektům, resp. žlabům. Relativní chronologie doby římské zde vychází ze systému vytvořeného H. J. Eggersem (1955) a dále pro střední Evropu propracovaného zejména pracemi o mladší a pozdní době římské K. Godłowski (1970; 1988; 1992), J. Tejralem (1969; 1970; 1971; 1977; 2008) a T. Kolníkem (1971), pokud jde o chronologie hlavně starší doby římské. Pro počátky doby římské v Čechách a ve středním Německu, které bylo s územím Čech vzhledem k migračním pohybům polabských Germánů (Svébů) integrálně spojené, jsou hlavními oporami relativně-chronologického vymezení práce K. Motykové (*Motyková-Šneidrová 1965b*) a především studie německých badatelů (*Peschel 1991; 2017; Völling 1995; Rieckhoff 1995; 2008; Döhlert 2009*). Chronologii doby římské ve střední Evropě se přehledně věnoval H. Knorr (2002). Autor této disertace se chronologií počátků doby římské v Čechách (stupeň A a fáze B1a, B1b) věnoval ve dvou studiích (*Droberjar 2006a; 2006b*). Další práce byla zaměřena na přechodný stupeň B2/C1 (*Droberjar 2015*). Výsledky těchto a dalších prací vedly k vytvoření ucelené chronologie pro dobu římskou v Čechách (*Droberjar 2016*), kterou prezentuji na základě nových poznatků z Třebusic v této disertaci.

Na třebusické nekropoli se pochovávalo dlouhé období, tj. od 2. poloviny 1. stol. př. Kr. do 1. poloviny 3. století (cca 250 let). Tudíž lze vyčlenit až osm hrobových horizontů, resp. fází pohřebiště (Třebusice fáze 1 až 8, zkráceně TrePha1 až 8), tj. v průměru 31 roků na jeden horizont. Velkou část hrobů nelze blíže v rámci doby římské (167 hrobů) nebo v rámci starší doby římské stupně B1–B2 (228 hrobů) datovat. Některé hroby se podařilo chronologicky zařadit jen do stupně B1 (130 hrobů) nebo stupně B2 (136 hrobů). Skupinu 72 hrobů (8 + 56 + 1 + 7) můžeme datovat pouze do rozmezí stupňů a fází (A–B1a, B1a–b, B1c–B2a, B2–C1). Přesněji datovaných hrobových celků do jednotlivých stupňů a fází doby římské (A, B1a, B1b, B1c, B2a, B2b, B2/C1, C1/C1a) je pouze 214 (tj. 22,3 %

z celkového počtu hrobů). Především podle nichž je vytvořen chronologický systém horizontů celého pohřebiště.

Römische Kaiserzeit	Relative Chronologie		Absolute Chronologie		Tfebusice
	Stufe	Phase			
Ältere römische Kaiserzeit	Frühhömische Kaiserzeit	A		40/30 bis ±10 v. Chr.	Phase 1 (TrePha1)
		A/B1		±10 v. Chr. bis ±10 n. Chr.	
		B1	B1a	±10 v. Chr. bis 20/30 n. Chr.	Phase 2 (TrePha2)
			B1b	20/30 bis 50/60	Phase 3 (TrePha3)
		B1	B1c	50/60 bis 90/100	Phase 4 (TrePha4)
			B2a	90/100 bis 140/150	Phase 5 (TrePha5)
		B2	B2b	140/150 bis 170/180	Phase 6 (TrePha6)
			Übergangsstufe		B2/C1
Jüngere römische Kaiserzeit		C1	C1a	180/190 bis 220/230	Phase 8 (TrePha8)
			C1b	220/230 bis 260/270	
		C2		260/270 bis 310/320	
			Spätrömische Kaiserzeit	C3	C3a
	C3b	340/350 bis 370/380			
	Übergangsstufe		D1		370/380 bis 400/410

Podle *Droberjar 2024*, Tab. 1.

Prostorové a sociální vztahy na pohřebišti

Na základě typologicko-chronologické analýzy hrobových inventářů můžeme sledovat prostorové vztahy na nekropoli v Třebusicích, které jsou dokumentované na padesáti plánech podle různých kritérií (Pl. 1–50). Srovnáme-li dvě hlavní etapy využívání třebusického pohřebiště, tj. v 1. polovině 1. století a ve 2. polovině 2. století, je patrný určitý rozdíl v intenzitě pohřbívání v rámci celé plochy nekropole. Zatímco ve starším úseku byla dominantně využívána severní polovina pohřebiště zejména v okolí Kultplatz a severozápadní část, tak v mladším úseku je nejvíce hrobů soustředěno v jižní polovině, tj. západně a východně od porušené části pohřebiště.

Významným středobodem celé nekropole je Kultplatz se dvěma velkými Grabgarten (Obj. A und B), který je lokalizován do severní, resp. severozápadní části nekropole. Objekt A se třemi přístavky (A1, A2, A3), objekt B a další dva malé Grabgarten (Obj. C und D) měly nepochybně významné postavení na pohřebišti. Proto bylo důležité sledovat vztah hrobů ke Kultplatzu, resp. k jednotlivým Grabgarten, kde byla pravděpodobně pohřbíváni jedinci, kteří měli významné postavení uvnitř germánské společnosti.

Ačkoli se antropologicky podařilo určit jen 28 % všech hrobů, je z toho patrné, že převažují hroby dětí (cca 30 %) a žen (26 %), 19 % je mužských hrobů a čtvrtinu se nepodařilo blíže určit. Pro další úvahy musíme tedy vzít v úvahu, že je to jen torzo populace, o níž jsou k dispozici základní antropologická data. Nicméně z prostorové

analýzy antropologických zjištění plyne, že všechny tři kategorie hrobů podle pohlaví jsou na ploše rovnoměrně rozloženy. To se týká zejména západní poloviny pohřebiště. Ve východní části bylo antropologicky určeno jen velmi málo hrobů. Zajímavé zjištění plyne z poznatků uvnitř Grabgarten, kde se našly pouze tři dětské hroby (hr. 476, 532, 574). Mezi Grabgärten A und B jsou mužské a ženské hroby a pouze jeden ženský (hr. 470) ze rozmezí fází B1a a B1b.

Rovněž prostorová analýza jednotlivých typů artefaktů přináší řadu poznatků, které bylo možné využít při řešení sociálního postavení zemřelých. K otázce tzv. bohatých hrobů, resp. hrobů s tzv. nadstandardní výbavou máme k dispozici některé prestižní artefakty, jakými jsou stříbrné spony nebo jiné předměty či fragmenty rovněž ze stříbra. Stříbrné spony ze všech tří hlavních stupňů (B1, B2 a C1) se našly v osmi hrobech a mají nepravidelné rozmístění téměř po celé ploše nekropole. Jinými prestižními artefakty jsou římské a germánské meče. Většina hrobů s jednosečnými meči se koncentruje do okolí Grabgarten A až D, pouze jeden je uvnitř, a to v objektu A3. Římské meče mají nepravidelné rozmístění, pouze tři hroby z 1. pol. 1. století (hr. 398, 404, 420) jsou blízko sebe ve středovýchodní části nekropole. Významné, resp. nadstandardně vybavené hroby jsou nepravidelně rozloženy téměř po celé ploše. Urnové hroby bez milodarů, které můžeme označit jako chudé hroby a reprezentují na pohřebišti 25,4 % všech hrobů, mají rovněž nepravidelné rozprostření téměř po celé ploše, avšak určitá koncentrace je v prostoru mezi Grabgärten A a B.

Vytvořit model struktury germánské společnosti ve starší době římské pouze na základě třebusických hrobů, lze poměrně obtížně, jelikož vývoj pohřbívání byl dlouhý, a ne všechny hroby lze přesněji datovat. V jednotlivých fázích pohřebiště sledujeme markantní rozdíly ve výbavě hrobů. Navíc hroby bez milodarů pouze s urnou velmi často nelze v rámci jednotlivých fází blíže datovat. Tato skutečnost pak může být pro tvorbu skladby společnosti silně zkreslená, neboť lze pro jednotlivé fáze vyčlenit relativně málo hrobů tzv. chudých, přičemž jich muselo být daleko více. V každé fázi nekropole, snad kromě počátečního stupně A, lze najít hrob nebo hroby, které obsahují některé prestižní artefakty (stříbrné spony nebo jehlice, zlaté závěsky, římské železné prsteny, meče a některé druhy bronzových nebo skleněných nádob). V Třebusicích chybějí nejbohatší hroby, jaké známe např. na pohřebišti v Dobřichově-PiCHOŘE (*Droberjar 1999*), v nichž byly fragmenty stříbrných nádob nebo kombinace stříbrných spon a většího počtu prestižních bronzových nádob. Takové hroby na PiCHOŘE náležejí do fází B1a a B1b. Z fáze

B1a nejsou v Třebusicích, snad kromě hrobu 912 s pánví typu Eggers 134, resp. E 134/135, žádné významně zastoupené hroby. Větší počet hrobů, které bychom mohli zařadit mezi nadstandardně vybavené pocházejí z fáze B1b. Jsou to jednak hroby bojovníků s tzv. kompletní výzbrojí (hr. 398, 560, 706, 954), z nichž některé obsahují bronzové nádoby, resp. pánve (hr. 560 a 954). K dalším hrobů s prestižními nebo jinak důležitými předměty patří hrob 617 s pánví typu Eggers 131 a se zdobenými bronzovými nůžkami, bojovnícký hrob 562 s pánví typu Eggers 137 nebo hrob 202 s mosazným ingotem. Ve fázi B1c, pro kterou disponujeme jen omezeným počtem hrobů, je významný bojovnícký hrob 77 s tzv. kompletní výzbrojí, s římským mečem typu Biborski III/3 a s pánví Eggers 137. Rovněž malý počet hrobů vykazuje fáze B2a. Nicméně pro toto období je důležitý hrob bojovníka 390 s kompletní výzbrojí, včetně římského meče typu Pompeji a se soupravou cedníku a naběračky Eggers 162. Další dva hroby s prestižními předměty obsahovaly římský prsten (hr. 711) a zlatý závěsek (hr. 747). Ve fázi B2b, kde disponujeme již větším počtem dobře datovaných hrobových celků, dominují dva bojovnícké hroby, tj. hr. 294 s římským prstenem, ostruhou a s bronzovými nádobami (östlandské vědro a pánev) a hr. 325 s římským mečem typu Lachmirowice-Apa a s římskou přezkou typu Třebusice. Nejvíce nadstandardně vybavených hrobů v Třebusicích spatřujeme ve 2. pol. 2. století, resp. v přechodném stupni B2/C1. Dva hroby bojovníků–jezdců (hr. 572 a 573) v östlandském vědru s římskými meči typu Buch-Podlodów a hrob s tzv. Ringknaufschwerter (hr. 543) odrážejí neklidnou dobu markomanských válek. Naopak hroby dvou předpokládaných žen–cizinek (hr. 616 a 718) s luxusními sponami a dalšími stříbrnými a zlatými, resp. pozlacenými šperky mají blízkou vazbu na wielbarskou kulturu. V hrobě 616 byly navíc fragmenty vzácného skleněného „Schlangenfadengefäße“. Jiné šperky, resp. prestižní předměty obsahovaly hr. 712 (zlatý závěsek) nebo hr. 615 (stříbrná spona typu A 80 varianta s plochou hlavicí). K důležitým hrobovým celkům patří rovněž hr. 872 s urnou v podobě bronzového žlábkovaného vědra. V poslední fázi třebusického pohřebiště na počátku mladší doby římské mezi více než dvěma desítkami hrobů lze zmínit tři významnější hroby. Hrob 806 se stříbrnou samostřílovou sponou s vysokým zachycovačem a se soupravou cedníku a naběračky Eggers 161 a hr. 961 se skleněnými korálky a destičkovitými sponami reprezentují ženské hroby. hr. 943 s početnou výbavou včetně spon, součástí opasku, hřebene a dalších předmětů náležel bojovníkovi s hroty kopími a štítem.

Na pohřebišti v Třebusicích mají významné zastoupení římské importy. Dominují bronzové nádoby, resp. jejich fragmenty, a to jak ve stupni B1(a–b), tak i ve stupni B2. Důležitou položkou jsou západořímské a noricko-panonské spony, které výrazně převažují ve stupni B1, resp. ve fázích B1a a B1b.

Důležitou a relativně početnou složku třebusického pohřebiště tvoří hroby bojovníků v 1. a 2. století. Převažují v 1. století (50 hrobů), nad hroby bojovníků ze 2. století (29 hrobů). Nejvíce hrobů lze datovat do 1. pol. 1. století (fáze B1a–b), tj. 48 hrobů. Do 2. pol. 2. století (B2b–B2/C1) lze přičíst 15 bojovnických hrobů. Bojovníci s tzv. úplnou výzbrojí (meč, kopí/oštěp, štít) jsou doloženi v jedenácti hrobech, z toho je osm hrobů ze stupně B1 (hr. 77, 316, 398, 420, 560, 706, 783, 954) a tři hroby ze stupňů B2–B2/C1 (hr. 390, 572, 573). Zajímavostí je, že zatímco tuto kombinaci v 1. století tvoří především germánské jednosečné meče, ve 2. století jsou to výhradně římské meče.

Význam pohřebiště pro zkoumání starší doby římské v Čechách a ve středoevropském barbariku

Žárové pohřebiště v Třebusicích patří mezi tři největší labskogermánská pohřebiště starší doby římské podle počtu prozkoumaných hrobů, a to vedle lokalit Putensen: 982 hrobů (*Wegewitz 1972*) a Kemnitz: 927 hrobů (*Geisler 1974*). K obdobně velkým pohřebišťům můžeme zařadit i lokality Nezabylice a Zohor (lit. viz níže), byť zatím prozkoumaných hrobů jsou řádově desítky. Ovšem na základě geofyzikálního měření lze tyto dvě nekropole spolu s Třebusicemi považovat za tzv. centrální pohřebiště. Odkrytá část třebusického pohřebiště zaujímá plochu přibližně 3,5 ha. U dalších dvou rozsáhlých pohřebišť – Nezabylice a Zohor (lit. viz níže) – lze plochu odhadnout obdobně na cca 3,3 ha a 3 ha.

Z Třebusic známe rovněž velmi hojný počet římských importů, v hrobech je jich kolem 20 %. Nejdůležitější z nich jsou skleněné korálky (53 %), bronzové nádoby (14,7 %), spony (13,8 %), skleněné nádoby (12,7 %) a meče (3,3 %). Vedle intenzivních kontaktů s římskými provinciemi jsou v nálezích třebusického pohřebiště patrné i další cizí vlivy, zejména z kultury *przeworské* a *wielbarské*. Dokonce celý hrob č. 718 lze interpretovat jako pohřeb *wielbarské* ženy ze 2. pol. 2. století. Většinu kontaktů třebusických Svěbů ze severními oblastmi s tzv. *superiores barbari* lze určit na základě různých nálezů součástí oděvu (hlavně spony, pásové garnitury a šperk) právě ze 2. století.

V kontextu s dalšími pohřebišti ze starší doby římské na území středoevropských Svěbů, tj. v Čechách, na Moravě, jihozápadním Slovensku a naddunajské části Dolního Rakouska můžeme dát nekropoli v Třebusicích do chronologického modelu vývoje hrobových lokalit. Kromě již v minulosti zkoumaných pohřebišť, kterých je většina, byla v tomto století objevena a odkrývána další naleziště (Nezabylice, Jevíčko, Modřice, Sekule, Závod a Zohor), které mají značnou důležitost pro další bádání.

První skupinu reprezentují pohřebiště, na nichž se začíná pochovávat již od nejstaršího stupně Eggers A a vývoj končí ve stupni B1, resp. ve fázi B1a nebo B1b. Tento relativně krátký chronologický úsek reprezentuje nejlépe lokalita Tišice (*Motyková-Šneidrová 1963*). Časový vývoj pohřbívání je tak obdobný pohřebišťům Großromstedt (*Döhlert 2009, 421–426, 434–435, Abb. 2; Peschel 2017*) nebo Ballstädt (*Grasselt 2009*) ve středním Německu.

Do druhé skupiny můžeme zařadit pohřebiště, která začínají v počátcích doby římské (stupeň Eggers A) a končí na přelomu starší a mladší doby římské (B2/C1, event. C1a), tj. Třebusice, Stehelčevy (*Motyková 1981*) a Tvršice (*Motyková-Šneidrová 1965a*).

Třetí skupina žárových pohřebišť začíná s ukládáním hrobů v počátcích stupně B1, resp. B1a nebo B1b a hroby končí na sklonku starší doby římské, resp. ve stupni B2/C1. K hlavním lokalitám v Čechách patří Dobřichov-Pičhora (*Droberjar 1999*) a patrně také Nezabylice, alespoň podle dosavadních odkrytých hrobů (*Ondráčková – Půlpán – Půlpánová-Reszczyńska 2018*). Rovněž nejdůležitější v minulém století publikovaná pohřebiště na jihozápadním Slovensku, tj. Abrahám (*Kolník 1980, 13–90, Taf. I–LXIX*), Kostolná pri Dunaji (*Kolník 1980, 91–125, Taf. LXX–CXXI*) a Sládkovičovo (*Kolník 1980, 126–162, Taf. CXXII–CLXV*) mají analogickou chronologii jako Dobřichov-Pičhora a Nezabylice. V Zohoru bylo prokopáno jen něco přes dvě desítky hrobů (*Elschek 2014*), tudíž celková chronologie pohřebiště může doznat změn. Patrně také v Mistelbachu, kde byl prozkoumán jen malý počet hrobů (*Friesinger 1976*), sledujeme analogickou situaci. Někdy se mohou na pohřebištích ze starší doby římské zcela výjimečně objevit i výrazněji mladší hroby (Abrahám). Otázkou ovšem je, zda ještě náleží ke kontinuálnímu vývoji.

Čtvrtá skupina žárových pohřebišť pokrývá relativně krátký chronologický úsek konce starší doby římské, tj. B2(b)–B2/C1. Hlavními zástupci jsou lokality Jevíčko na Malé Hané (*Droberjar 2015; Droberjar – Jarůšková 2017*) a Sekule na Záhoří (*Rajtár 2021*). Výskyt četných przeworských a wielbarských artefaktů na obou lokalitách lze dát do kontextu

s pohyby východogermánských kmenů *superiores barbari* směrem k římské hranici v době kolem markomanských válek.

Také pátá skupina pohřebišť nemá dlouhý chronologický vývoj, a to od B2b, resp. B2/C1 a hroby pokračují do stupně C1. Příkladem je lokalita Lužec nad Vltavou (Kytlicová 1970) nebo nekropole v Pňově (Rybová 1970), která měla těžiště pohřbívání v průběhu nejstaršího mladořímského stupně.

Počátek hrobů šesté skupiny je v mladším stupni starší doby římské (B2) a pohřbívání pokračuje do mladší doby římské (C2 a C3), některé hroby lze klást až do počátku doby stěhování národů (Velké Hostěrádky). Do této skupiny náleží dvě slovenské lokality – Bešeňov (Kolník 1961) a Závod, kde nejvíce nálezů z rozrušených hrobů připadá na stupně B2 a C1 (Bazovský et al. 2022). Ostatní pohřebiště jsou zejména na Moravě, tj. Modřice (Mikulková 2014), Šitbořice (Droberjar – Kazdová 1993) a Velké Hostěrádky (Peškař, Ludikovský 1978). Na dalších dvou moravských (birituálních) pohřebištích, tj. v Mikulově (nepubl.) a ve Velaticích (Jílek – Kuča – Sojková 2011) jsou doloženy nejstarší hroby už z konce 1. století (fáze B1c).

A konečně sedmou skupinu zastupují nekropole, na nichž se začíná pohřbívát v přechodném stupni B2/C1, ale hlavní výskyt hrobů náleží až mladší době římské (C1–C3), přitom některé hroby (Plotiště n. L.) datujeme až do počátku doby stěhování národů (stupeň D1). Mezi hlavní zástupce této skupiny patří lokality Dobřichov-Třebická (Píř 1892) a Plotiště nad Labem (Rybová 1979).

Z výše uvedeného pokusu o třídění vystupují dvě výraznější skupiny žárových pohřebišť: třetí skupina („starořímská“) s lokalitami hlavně v Čechách a na Slovensku a šestá skupina („staro- až mladořímská“), která dominuje na Moravě. Při této klasifikaci je ovšem třeba vzít v potaz výskyt jednoho hrobu na počátku nebo na konci chronologické řady. Ojedinelý hrob tak nemusí být „základem“ nově zřízeného nebo naopak ukončeného pohřebiště. Důležité je období nejpočetnějšího výskytu hrobů na lokalitě. Rozčlenění pohřebišť do jednotlivých skupin z hlediska chronologického je rovněž podmíněno počtem prozkoumaných hrobů. Na některých pohřebištích je přitom odhad původního počtu hrobů dvoj- až trojnásobný (např. Velké Hostěrádky, Jevíčko, Tišice) nebo dokonce mnohonásobně větší (Nezabylice a Zohor).

Komplexní zpracování výsledků výzkumu třebusické nekropole je důležité pro zkoumání sociálního postavení jedinců v jednotlivých fázích starší doby římské. Bohaté nebo nadstandardně vybavené hrobové celky zpravidla obsahují předměty z drahých kovů

(nejen v hrobech Svěbů, ale i cizinců), luxusní římské importy a římské meče. Významným sociálním statusem je přítomnost kovových uren. Na pohřebišti jsou dokumentovány i hroby bojovníků, a to s různou intenzitou pro jednotlivé horizonty pohřebiště. V rámci celé existence nekropole evidujeme 8,8 % hrobů se zbraněmi. Ve srovnání s jinými velkými pohřebišti (*Gojda 1984*), tj. Putensen: 6,5 % (19,5 % ovšem včetně zbraní mimo hroby), Kemnitz: 1,5 % a Hamfelde: 7,5 %, je to nejvyšší procento tzv. bojovnických hrobů mezi nejrozsáhlejšími nekropolemi starší doby římské. Velmi důležitá je přítomnost hrobů germánských bojovníků–jezdců s římskou výzbrojí, pravděpodobně přímých účastníků markomanských válek, jejichž ostatky byly uloženy do bronzových věder (hr. 572 a 573).

V neposlední řadě mají výsledky analýz třebusického pohřebiště význam pro poznání tří nejdůležitějších historických událostí prvních dvou věků po Kristu, tj. příchod a další migrace polabských Germánů (Svěbů) do Čech, Marobudova říše a markomanské války. Ve stupních Eggers A a B1(a–b) jsou více či méně dokumentovány pohyby svěbských kmenů, zejména Markomanů, Kvádů a Hermundurů a zkoumání těchto etnických identit, byť nesmírně obtížně prokazatelných v jednotlivých regionech a lokalitách, nemusí mít vytěžený vypovídací potenciál. Daleko více poznatků nabízejí třebusické nálezy k problematice Marobudovy říše. Četné římské importy včetně militarií, vzácný doklad římského mosazného ingotu a kamenného kadlubu pro výrobu římských(?) přezek a řada germánských artefaktů s kvalitními datovacími možnostmi jsou cennými prameny pro studium různých aspektů římsko-germánských vztahů. Třetím protohistoricko-archeologickým tématem v Třebusicích jsou markomanské války, resp. období bezprostředně s nimi související. Hrobových celků již není tolik, ale i necelé dvě desítky objektů poskytují zajímavý nálezový materiál pro další úvahy. Výše zmíněné bojovnické hroby (č. 572 a 573) a různé nálezy včetně římských importů z přechodného stupně B2/C1 (*Droberjar 2015*, 108–112) a přítomnost východogermánských prvků včetně hrobu wielbarské ženy (hr. 718) nejen dokreslují stav dosavadního poznání, ale rovněž přinášejí nové podněty ke zkoumání změn labskogermánské společnosti na sklonku 2. století v kontextu středoevropského barbarika.

Expertní příspěvky

Součástí disertace jsou rovněž tři krátké expertní příspěvky formou exkursů z oboru antropologie, antického skla a jaderné spektroskopie, resp. archeometrie.

Exkurs 1: Anthropologische Analyse und Bewertung

(† Jaromír Chochol): s. 289–304 (tj. 15 stran)

Antropologické analýza pracovala s největším souborem žárových hrobů ze starší doby římské. Z celkového počtu 987 materiálů přineslo relevantní poznatky jen 461 souborů. Téměř třetinu souboru tvoří děti a nedospělí jedinci, více než dvě třetiny dospělí. Mezi dospělými je více žen než mužů. Dožitý věk vychází v průměru na necelých 30 let, z toho pro nedospělé na 4,5 roku, pro dospělé asi na 40 let. Rozdíl v dožití mužů a žen obnáší asi 6 let, a to ve prospěch mužů. Zastoupeny jsou všechny věkové stupně od novorozenců a kojenců až po starce.

Exkurs 2: Römische Glasgefäße aus Třebusice

(Hedvika Sedláčková – Dana Rohanová): s. 305–321 (tj. 17 stran)

Důležité jsou poznatky vyplývající ze zkoumání fragmentů římských skleněných nádob. Některé nádoby přitom patří v rámci barbarika k unikátům. Bezbarvá číška s fasetovaným dekorem a číška s řezanými liniemi z bezbarvého skla odbarvené antimonem mají syrsko-palestinský původ a patří k nejkvalitnějšímu, tzv. alexandrijskému sklu. Výjimečný nález reprezentuje nádoba se „Schlangenfaden“ dekorem z modrých a bílých vláken. V tomto případě se jedná o luxusní nádobu, jaké se vyráběly v dílnách v Kolíně nad Rýnem ve 2. století. Přítomnost takto luxusní nádoby v třebusickém hrobě musela být výsledkem komplikovaných vztahů, přičemž dálkový obchod s tímto zbožím je pouze jednou z možností. Chemické analýzy realizované v Ústavu skla a keramiky VŠCHT potvrdily, že natronová skla navazovala na tradici helénského skla a byla vyrobena v 1.–2. století. Třebusické žárové hroby nám ukázaly, že germánští obyvatelé české kotliny si svých blízkých zemřelých velmi vážili a na poslední cestu jim věnovali, v té době nesmírně vzácné sklo, které získávali díky kontaktům s vyspělejším antickým světem.

Exkurs 3: Ergebnisse der Elementaranalyse von Metallartefakten aus Třebusice

(† Jaroslav Frána – Marek Fikrle): s. 323–327 (tj. 5 stran)

V neposlední řadě nové poznatky přinesly analýzy prvkového složení barevných kovů v Ústavu jaderné fyziky AV ČR v Řeži u Prahy na největším souboru zkoumaných kovových artefaktů z jedné lokality, tj. z Třebusic. Pomocí dvou aplikovaných metod, tj. RFA, resp. XRF (rentgenová fluorescence) a INAA (instrumentální neutronová aktivační analýza) byl prokázán vysoký podíl mosazných předmětů. Dokonce byl potvrzen import

ingotu mosazi z území římských provincií do středoevropského barbarika a jeho další zpracování na území Čech podle nálezů kadlubu s mikročásticemi mosazi.

Summary

Třebusice. Cremation burial site from the Roman period in Central Bohemia Part II. Analyses and interpretations

This dissertation (*Droberjar 2024*) presents the results of the analysis of the largest cremation burial site from the Early Roman Period in Třebusice (960 graves), which is not only the largest in Bohemia but also one of the most significant necropolises of the Elbe Germanic peoples. This second volume continues integrally from the first (*Droberjar – Motyková 2023*), which provided a catalogue of graves and findings, including necessary visual appendices. The vast amount of artifacts uncovered during long-term excavations is accompanied by fragmentary field documentation. While a relatively large number of photographs from the early years of the research, beginning in 1921, have been preserved, only minimal illustrative documentation remains for features such as trench enclosures and elongated ditches.

These circumstances have determined that the focus of the presented analyses lies in the typological and chronological discussions of individual finds and burial complexes. The aim of the study was to create a typological overview of all artifacts from the Třebusice burial site, thereby contributing to the classification system of material culture from the Early Roman Period, not only within Bohemia. Typological (Abb. 12–105) and chronological (Abb. 106–115) overviews of the material, as well as spatial relationships presented in analytical burial site plans (Plans 1–50), were intended to form the basis for establishing a relative chronology of Třebusice. Eight main chronological horizons were identified: Třebusice Phase 1 (TrePha1) = Stage A, Phase 2 (TrePha2) = Phase B1a, Phase 3 (TrePha3) = Phase B1b, Phase 4 (TrePha4) = Phase B1c, Phase 5 (TrePha5) = Phase B2a, Phase 6 (TrePha6) = Phase B2b, Phase 7 (TrePha7) = Transitional Stage B2/C1, and Phase 8 (TrePha8) = Stage C1. These phases (horizons) can be integrated into the overall system of relative chronology for the Early Roman Period in Bohemia (Tab. 1). The findings were then compared with the horizontal stratigraphy of graves and the layout of quadrilateral and trench-shaped features.

The burial site in Třebusice (Abb. 4) was likely established by a small community of people residing probably in close proximity to the necropolis. This group was likely a migrating population of Suebi associated with the Großromstedt culture (known in Bohemia as the Plaňany group), either arriving in Central Bohemia or already settled nearby for a short period. With the intensified settlement of Bohemia around the turn of the era, particularly during Phase B1a and in connection with the so-called Maroboduus Kingdom, there was a gradual increase in burials at Třebusice. A significant number of graves date to the periods B1a and B1b, during which a so-called cult site emerged in the northern and northeastern part of the cemetery. From the mid-1st to mid-2nd century, there was a gradual decline in burials, as evidenced by the burial complexes. The second most important burial phase occurred in the second half of the 2nd century. By the late 2nd and early 3rd centuries, the number of graves had significantly decreased, and by the first half of the 3rd century, the necropolis had lost its importance and ceased to function.

Throughout the cemetery's long period of use, from the late 1st century BCE to the first half of the 3rd century CE, urn graves (837) predominated over pit graves (120), with three graves considered symbolic.

Particularly significant in the 1st century, especially during Phase B1b, was the so-called cult site (Abb. 6), consisting of several trench enclosures (Features A to D) and several smaller quadrilateral features with shallow trenches (Features E, F, G, H, and I). These features are dated not only by their 'linear context' (e.g., Features E, F, G) to the cultic space but also by the presence of Grave 398 within Enclosure G, dated to the first half of the 1st century. The specific rituals or ceremonies performed within these structures remain unanswered, although parallels with similar constructions from Barbarian or Roman provincial territories are discussed. The long ditches in the southern part of the necropolis are particularly enigmatic. Their purpose remains unresolved due to the lack of relevant analogies. These at least four ditches (Z1 to Z4), apparently used for burials, were likely established after the abandonment of the cultic (sacred?) area during the 2nd century.

The publication includes anthropological analyses (28% of all graves identified) conducted by Jaromír Chochol (Excursus 1). Significant progress in understanding not only the Třebusice burial site was achieved through the study of Roman glass fragments by Hedvika Sedláčková and Dana Rohanová (Excursus 2), who identified some extremely rare types of ancient glass. Marek Fikrle evaluated the elemental composition of metal artifacts analysed by Jaroslav Frána (Excursus 3).

The archaeological research of the Třebusice cremation burial site, conducted intermittently between 1921 and 1963, and its comprehensive evaluation more than half a century after the conclusion of fieldwork provide a basis for further research, both in the field and theoretically. Not all activities, reflections, and analyses could be presented in this publication. These will be addressed in other specialized studies, particularly concerning ceramics, brooches, and warrior graves in the context of the Early Roman Period in Central European Barbaricum.

Literatura

Bazovský, I. et al. 2022:

Žiarové pohrebisko z doby rímskej v Závode. Zborník Slovenského národného múzea CXVI, Archeológia 32, 179–271.

Bemmann, G. 1999:

Badow. Ein Gräberfeld der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und älteren römischen Kaiserzeit im Landkreis Nordwestmecklenburg. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg-Vorpommerns 34. Lübstorf.

Döhlert, N. 2009:

Die Datierung der Großromstedter Kultur. Zum Forschungsstand anhand der Gräberfelder Großromstedt und Schkopau. In: S. Grundwalde et al. (Hrsg.): ARTeFACT. Festschrift für Sabine Rieckhoff zum 65. Geburtstag 2. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 172. Bonn, 417–438.

Droberjar, E. 1999:

Dobřichov-Píchora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod-Reichs). Fontes Archaeologici Pragenses 23. Pragae.

Droberjar, E. 2006a:

Plaňanská skupina großromstedtské kultury. K chronologii germánských nálezů a lokalit v Čechách na sklonku doby laténské a v počátcích doby římské. In: E. Droberjar, M. Lutovský (eds.): *Archeologie barbarů 2005*. Praha, 11–90.

Droberjar, E. 2006b:

Hornolabští Svěbové – Markomani. K problematice dalšího vývoje großromstedtské kultury ve stupni Eggers B1 („Zeitgruppe 3“) v Čechách (dobřichovská skupina). *Archeologie ve středních Čechách* 10(2), 599–712.

Droberjar, E. 2015:

Markomannen und superiores barbari in Třebusice und Jevíčko zur Zeit der Markomannenkriege. Zur Problematik der Übergangsstufe B2/C1 in Böhmen und Mähren. *Přehled výzkumů* 56(2), 103–125.

Droberjar, E. 2016:

Poznámky k nálezům římských spon na území Čech. *Archeologie ve středních Čechách* 20(2), 827–844.

Droberjar, E. 2021:

Třebusice 1921–2021. Sto let od zahájení výzkumů na pohřebišti z doby římské. *Archeologie ve středních Čechách* 25(1), 145–157.

Droberjar, E. 2024:

Třebusice. Ein Brandgräberfeld aus der römischen Kaiserzeit in Mittelböhmen. Teil II. Analysen und Interpretationen. *Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno* 81. Brno.

Droberjar, E. – Jarůšková, Z. 2017:

Barbaři v pohybu. Jevíčko a Malá Haná v době římské. Boskovice.

Droberjar, E. – Kazdová, E. 1993:

Das Brandgräberfeld aus der römischen Kaiserzeit von Šitbořice in Mähren. I. Die Quellen. *Časopis Moravského muzea, Vědy společenské* LXXVIII, 1, 97–149.

Droberjar, E. – Motyková, K. 2023:

Třebusice. Žárové pohřebiště z doby římské ve středních Čechách. Díl I. *Archeologické prameny*. *Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno* 76. Brno – Nitra.

Eggers, H.-J. 1955:

Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. *Jahrbuch des Römisch- Germanischen Zentralmuseums Mainz* 2, 196–244.

Elschek, K. 2014:

Nové žiarové hroby z 2. polovice 2. storočia zo Zohora na západnom Slovensku. In: V. Turčan (ed): *Stĺp Marca Aurelia a stredné Podunajsko. Štúdie*. Zborník Slovenského národného múzea, *Archeológia. Supplementum* 8, 41–49.

Friesinger, H. 1976:

Germanische Brandgräber aus Mistellbach. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* CVI, 17–33.

Gedl, M. 1985:

Obiekty rowkowe na cmentarzyskach z okresu lateńskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich w południowej Polsce, II. Przegląd Archeologiczny 33, 159–190.

Geisler, H. 1974:

Das germanische Urnengräberfeld bei Kemnitz, Kr. Potsdam-Land 1, Katalog. Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam 8. Berlin.

Godłowski, K. 1970:

The Chronology of the Late Roman and Early Migration Period in Central Europe. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCXVII, Prace Archeologiczne 11. Kraków.

Godłowski, K. 1988:

Problemy chronologii okresu rzymskiego. In: M. Gedl (ed.): Scripta Archaeologica. Warszawa, Kraków, 27–49.

Godłowski, K. 1992:

Die Chronologie der jüngeren und späten Kaiserzeit in den Gebieten südlich der Sudeten und Karpaten. In: K. Godłowski, R. Madyda-Legutko (Hrsg.): Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter. Kraków, 23–54.

Gojda, M. 1984:

K problematice hrobů s výzbrojí na středoevropských pohřebištích doby římské. Archeologické rozhledy XXXVI(1), 67–89.

Grasselt, Th. 2009:

Zum Stand der Erforschung der augusteischen Periode in Thüringen. In: A. Fritz et al. (Hrsg.): Zwischen Kelten und Germanen. Nordbayern und Thüringen im Zeitalter der Varusschlacht. München – Weimar, 99–122.

Jílek, J. – Kuča, M. – Sojková, T. 2011:

Pohřebiště z doby římské ve Velaticích. Slovenská archeológia LIX(2), 235–309.

Knorr, H. 2002:

Dissertationen & Magisterarbeiten: Die Chronologie der Römischen Kaiserzeit in Mitteleuropa: Grundlagen, Quellenkritik und Folgen für die Geschichtsschreibung. Archäologische Informationen 25(1–2), 2002, 163–165.

Kolník, T. 1961:

Pohrebisko v Bešeňove (Príspevok k štúdiu doby rímskej na Slovensku). Slovenská archeológia IX(1–2), 219–300.

Kolník, T. 1971:

Prehľad a stav bádania o dobe rímskej a sťahovaní národov. Slovenská archeológia XIX(2), 499–558.

Kuna, M. – Starcová, M. – Maříková-Kubková, J. a kol. 2019:

Sto let v archeologii. Objevy, nálezy a expedice Archeologického ústavu v Praze 1919–2019. Praha.

Kytlicová, O. 1970:

Pohřebiště z doby římské v Lužci nad Vltavou (o. Mělník). Památky archeologické LXI(2), 291–377.

Mikulková, B. 2014:

Nástin struktury germánského pohřebiště v Modřicích. In: B. Komoróczy (ed.): Sociální diferenciacie barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů (Archeologie barbarů 2011). Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 44. Brno, 169–180.

Motyková, K. 1981:

Das Brandgräberfeld der römischen Kaiserzeit von Stehelčevs. Památky archeologické LXXII(2), 340–415.

Motyková-Šneidrová, K. 1959:

Figurální ozdoba římské trojnožky z Třebusic. Archeologické rozhledy XI(1), 32, 43–46, 49–58.

Motyková-Šneidrová, K. 1962:

K otázce kultovních objektů na žárovém pohřebišti z doby římské v Třebusicích. In: Referáty o pracovních výsledcích československých archeologů za rok 1961, část I. Smolenice, 181–191.

Motyková-Šneidrová, K. 1963:

Žárové pohřebiště ze starší doby římské v Tišicích ve středních Čechách. Památky archeologické LIV(2), 343–437.

Motyková-Šneidrová 1965a:

Žárové pohřebiště z Tvršic na Žatecku. Památky archeologické LVI(1), 115–148.

Motyková-Šneidrová, K. 1965b:

Zur Chronologie der ältesten römischen Kaiserzeit in Böhmen. Berliner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte 5, 103–174.

Motyková-Šneidrová, K. 1977:

Das Fortleben latènezeitlicher Traditionen im Verlauf der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen. In: B. Chropovský (ed.): Symposium Ausklang der Latène-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donaugebiet. Bratislava, 239–248.

Ondráčková, L. – Půlpán, M. – Půlpánová-Reszczyńska, A. 2018:

Nezabylice. Germánské pohřebiště. Sedm sezón záchranného archeologického výzkumu. Památky, příroda, život 50, 29–46.

Peschel, K. 1991:

Zur Chronologie und Struktur des elbgermanischen Gräberfeldes Großromstedt. In: F. Horst – H. Keiling (Hrsg.): Bestattungswesen und Totenkult in ur- und frühgeschichtlicher Zeit. Beiträge zu Grabbrauch, Bestattungssitten, Beigabenausstattung und Totenkult. Berlin, 131–155.

Peschel, K. 2017:

Das elbgermanische Gräberfeld Großromstedt in Thüringen. Eine Bestandsaufnahme. Text und Tafeln. Römisch-Germanische Forschungen 74. Darmstadt, Mainz.

Píč, J. L. 1892:

Žárové hroby na Třebické u Dobřichova z doby císařství římského. Památky archeologické XV(10), 561–598.

Rajtár, J. 2021:

Das germanische Brandgräberfeld in Sekule, Westslowakei. Zu den Bevölkerungsbewegungen um die Zeit der Markomannenkriege. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 98, 131–156.

Rieckhoff, S. 1995:

Süddeutschland im Spannungsfeld von Kelten, Germanen und Römern. Studien zur Chronologie der Spätlatènezeit im südlichen Mitteleuropa. Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst des Trierer Landes und seiner Nachbargebiete 19. Trier.

Rieckhoff, S. 2008:

Geschichte der Chronologie der Späten Eisenzeit in Mitteleuropa und das Paradigma der Kontinuität. Leipziger online-Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie 30, 1–11.

Rybová, A. 1979:

Plotišť nad Labem. Eine Nekropole aus dem 2. – 5. Jahrhundert u. Z. I. Teil. Památky archeologické LXX(2), 353–489.

Tejral, J. 1969:

Zur Chronologie der älteren römischen Kaiserzeit im Lichte mährischer und westslowakischer Bodenfunde. Musaica IX, 27–60.

Tejral, J. 1970:

Počátky doby římské na Moravě z hlediska hrobových nálezů. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied 18, 107–192.

Tejral, J. 1971:

Příspěvek k datování moravských hrobových nálezů ze sklonku starší a z počátku mladší doby římské. Slovenská archeológia XIX(1), 27–93.

Tejral, J. 1977:

Die älteste Phase der germanischen Besiedlung zwischen Donau und March. In: B. Chropovský (ed.): Symposium Ausklang der Latène–Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donauebiet. Bratislava, 307–342.

Tejral, J. 2008:

Ke zvláštnostem sídlištního vývoje v době římské na území severně od středního Dunaje. In: E. Droberjar et al. (eds.): Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů (Archeologie barbarů 2007). Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 37. Brno, 67–98.

Völling, Th. 1995:

Studien zu Fibelformen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und ältesten römischen Kaiserzeit. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 75, 1994, 147–282.

Wegewitz, W. 1962:

Der Urnenfriedhof von Ehestorf-Vahrendorf im Kreise Harburg aus der vorrömischen Eisen- und der älteren römischen Kaiserzeit. Die Urnenfriedhöfe Niedersachsen 6. Hildesheim.

Wegewitz, W. 1972:

Das langobardische Brandgräberfeld von Putensen, Kreis Harburg. Die Urnenfriedhöfe in Niedersachsen 10. Hildesheim.